

Pràctica política i divisió territorial

Claude Raffestin
Departament de Geografia
Universitat de Ginebra

Un debat empobrit...

Si hi ha cap domini en què el funcionalisme hagi contribuït a empobrir una part de la investigació geogràfica, és ben bé el de la divisió territorial. És un empobriment per ocultació d'una part del debat possible. He dit «una part del debat» i no pas el conjunt del debat. En aquest sentit, l'obra col·lectiva *Regione e Regionalizzazione* és absolutament exemplar, ja que és expressió d'aquesta ocultació que considero involuntària; fascinats i fins i tot engegats com hem estat o com encara estem per certs mètodes de taxonomia o de geotaxonomia i fins i tot per l'anàlisi sistèmica.¹ En efecte, és ben sorprenent que la «divisió territorial», o bé, si es prefereix, la «regionalització», caigui tant pel seu propi pes que Angelo Turco, com si se'n volgués excusar, comença la seva introducció amb tres mots reveladors: «la regione, ancora». Aquesta forma de prevenir la crítica és evidentment l'expressió d'un malestar. Mal definit, aquest malestar és, justament, la conseqüència d'allò que és ocultat. Quin és l'objecte d'aquesta ocultació? Tot allò que no es pot reduir a la geografia «visible» ni fàcilment «visualitzable». La divisió territorial és, malgrat el que hom en pensi, més visualitzable que no pas visible.

Sempre em sorprendrà, i potser sigui un dels darrers a estranyar-me'n, que es pugui considerar «simple» la divisió territorial. Només és simple, i encara és una aparença, en el seu resultat cristal·litzat, inscrit en un mapa, car, de fet, la complexitat del seu procés és extrema. Així doncs, aquest procés, en la mesura que fa intervenir la societat, articula uns elements que pertanyen a les instàncies econòmiques, polítiques i ideològiques, fonamentadores —en el ple sentit del terme— d'aquesta complexitat. Altrament dit, són representacions que fonamenten una realitat visible o visualitzable que es podria considerar, en el sentit immediat del terme, una invenció geogràfica: invenció d'un sistema territorial fet de malles, de nusos i de xarxes. Es tracta, en realitat, d'una instrumentació primera que permet el domini de l'Estat, que «es presenta, doncs, com "el cos indispensable", on les múltiples diferències, en lloc de rivalitzar, tendiran a associar els seus efectes».²

L'Estat, sí, però també el diner, el treball i l'organització industrial contribuiran a teixir el territori i a donar una morfologia al poble: un cos físic i místic.³ És in-

negable que la geografia ha desterrat totalment del debat el «component místic», per repetir l'expressió d'Enríquez; només el cos físic, amplament funcionalitzat i, per tant, banalitzat, s'ha tingut en compte, perquè pel camí s'ha perdut la doble significació del límit, de la frontera.

El procés del límit arrela en un corpus político-religiós. En origen, tota divisió territorial és un moment que articula el sagrat i el profà. Aquest moment, és clar, està amplament superat en les nostres societats modernes, però com que cap institució, en el temps, no pot renunciar al sagrat, es reconstitueix amb unes formes diverses que s'inspiren en unes fonts ideològiques. Ras i curt, tota estructura de malla mostra una doble relació: una és la relació societat-natura i l'altra és la relació societat-societat! La segona ha estat ocultada i cal reanimar-la, ja que es debat cada vegada més arreu del món: les controvèrsies, els conflictes, àdhuc les lluites armades que esclaten a causa de les pertinences o de les identitats territorials ho mostren a bastament.

Tota estructura de malla, fins i tot la més funcional, conté en essència una última parcel·la de «sagrat laic», car la seva intenció positiva no és exempta d'una esperança secreta que és crear un *topos*: país de l'or, terra de felicitat.⁴ El sagrat competeix amb la utopia i tot tall territorial potencial es queda entre «l'Edèn i la Utopia».⁵ La realització pertany a la història, ja que «és solament dins de la Història que totes les possibilitats esdevenen possibles; el concepte de Nou també és de naturalesa històrica».⁶

Arqueologia de l'estructura de malla

Un límit instaura un ordre que no és només espacial sinó també temporal: distingeix un «més ençà» d'un «més enllà», un «abans» i un «després».⁷ Però encara és més. En efecte, depèn de l'ordre material i de l'ordre moral, de l'acció i de la contemplació.

És pertinent d'evocar l'arqueologia ja que tota partició està presa dins la massa del mite: quan Ròmul traça «la seva ciutat» inventa una cosmologia, funda una malla eterna dins l'ordre del món que, passi el que passi,

1. *Regione e Regionalizzazione*, a cura d'ANGELO TURCO, Franco-Angeli, Milà, 1984, pàg. 9.

2. EUGÈNE ENRIQUEZ, *De la horde a l'État*, Gallimard, París, 1983, pàg. 327.

3. *Ibid.*

4. ERNST BLOCH, *Le Principe Espérance, II*, «Les épreuves d'un monde meilleur», Gallimard, París, 1982, pàg. 367.

5. Cf. LUC BUREAU, *Entre l'Eden et l'Utopie, les fondements imaginaires de l'espace québécois*, Québec/Amérique, Montréal, 1984.

6. BLOCH, *op. cit.*, pàg. 46.

7. *La Frontiera da Stato a Nazione: il caso Piemonte*, a cura de CARLO OSSOLA, CLAUDE RAFFESTIN i MARIO RICCIARDI, Bulzoni Editore, Roma, 1987, pàg. 21.

mai no podrà ser oblidada completament, ja que s'inscriu dins el mite que transcendeix la història: «Ròmul és llop i Déu».⁸ L'exercici del *regere fines* és violència i sacralització. *Regio* no vol dir originalment la *regió*, sinó «el punt on pot arribar una línia recta». En la llengua dels augurs, *regio* indica «el punt on pot arribar una línia recta traçada a terra i al cel», i després, «l'espai comprès entre rectes d'aquesta mena traçades en diferents direccions».⁹ Així defineix el *rex* el qui exerceix el *regere fines*, «allò que és recte», «allò que és just» per oposició a «allò que és fals», a «allò que és pèrfid». Per la delimitació d'una interioritat i d'una exterioritat, d'un sagrat i d'un profà, el sentit de l'espai i del temps s'assumeixen a través de la instauració d'una *regula*, la transgressió legítima de la qual és el recurs a la violència, ja que Ròmul és llop...

La divisió territorial apareix, en aquestes condicions, com una de les tecnologies polítiques més antigues que ha engendrat aquesta instrumentació territorial que són les malles, els nusos i les xarxes i que, un cop creuades amb uns sistemes de coneixements i de pràctiques, des- emboquen en els sistemes territorials de les societats.

Aquests sistemes territorials, invariables en la seva estructura, però variables en la seva morfologia, denoten, com a mitjans, una organització territorial, mentre que, com a finalitats, connoten una ideologia de l'organització. El ritual romà és un ritual entre molts d'altres, però en cada societat en trobem un d'equivalent, si no un de semblant.¹⁰

Aquests sistemes sovint són el senyal visible o visualitzable dels projectes de territorialitats. Tota territorialitat és un conjunt de relacions mantingudes per una col·lectivitat i, per tant, pels individus que hi pertanyen amb l'exterioritat, és a dir, amb el medi físic i social, i amb l'alteritat, els altres vius, amb l'ajuda de mitjancers, amb la perspectiva d'assolir l'autonomia més gran possible compatible amb els recursos del sistema.

Això equival a dir que la divisió territorial s'enfronta a través de la parella actor-traçat, nucli dur antropològic del procés, amb les tres grans lògiques que regulen l'existència i que estan perpètuament en interacció: la lògica de l'inorgànic, la lògica orgànica o de l'ésser viu i la lògica del social. Aquestes eco-bio-sòcio-lògiques defineixen l'*interface* del límit que depèn del determinisme aleatori, de «l'atzar i la necessitat», per citar l'expressió de Monod.

Des del principi, per la mateixa naturalesa del límit, es combinen el determinisme i l'aleatorietat i s'interaccionen el biològic i el cultural. Això explica per què la divisió territorial no es pot reduir a un simple joc de línies horitzontals que s'encreuen i es tornen a encreuar per crear imatges reticulars; també hi ha totes les divisions verticals i circulars, totes aquestes xarxes en moviments insospitats durant molt de temps, en els quals els homes intervenen però dels quals no han pres consciència fins molt més tard i sempre parcialment.

Si la divisió territorial es concebia primerament com

una segmentació de l'amplitud, de l'espai, ara és molt més que això, ja que la territorialitat no es compon només de relacions amb el sòl, sinó també de relacions amb fluxos que circulen dins unes xarxes múltiples —que poden ser d'aigua, d'energia, d'informació, de diner, etc. Ens trobem davant la paradoxa de la divisió, la qual s'ha interessat prioritàriament per la delimitació del «visible geogràfic», de l'estable, del sedentari, quan tota vida col·lectiva arrela en un ecosistema que utilitza el «no-visible», l'inestable, el nòmada o, si hom prefereix, allò que circula en les xarxes. La història és plena de societats desaparegudes les relacions de les quals s'han trencat perquè, d'alguna manera, en el «no-visible», la xarxa no s'ha clos, el cercle no s'ha tancat. O aquestes societats són mortes, s'han apagat, o bé s'han reterritoritzat en un altre lloc sense que, a vegades, hagin identificat l'error que havien comès.

La paradoxa entre segmentació i xarxa sempre hi és present, és una invariable amb la qual totes les societats s'han enfrontat en el transcurs de la història. Aquesta invariable és inevitable, ineluctable, s'ha d'assumir i de resoldre tan bé com es pugui.

Aquestes són les dimensions essencials de la divisió territorial que s'han d'estudiar en la perspectiva de la relació dual societat-natura i societat-societat, però també conjuntament a nivell molar i a nivell molecular en relació, respectivament, amb unes macro i amb unes micropolítiques.

Pràctica social i pràctica política

El treball de la societat sobre la natura i sobre ella mateixa és consubstancial al sistema d'acció històrica que és el sistema d'influència de la historicitat sobre la pràctica social.¹¹ Aquest sistema d'influència es caracteritza per elements com el mode de coneixement que «dirigeix les forces de producció i alhora es forma a partir d'elles...»; l'acumulació, que és «procés entre l'activitat econòmica i la historicitat»; i el model cultural que «dirigeix, al cap i a la fi, les categories de la pràctica social i cultural».¹² «La historicitat és, abans que res, creació d'un model de coneixement i per tant distància respecte al circuit dels intercanvis socials, entre els membres de la col·lectivitat o bé entre aquesta i el medi».¹³ Així doncs, per Touraine, amb la historicitat ens trobem davant d'un treball sobre un treball, o millor encara i simultàniament, davant una distanciació respecte a la pràctica i d'una influència sobre aquesta darrera. És el doble moviment que mou la societat en les seves relacions amb la natura, d'una banda, i amb ella mateixa, de l'altra.

Per les representacions que la societat fa d'ella mateixa i de la natura, es distancia de la pràctica, però, al mateix temps, revela aquesta pràctica, de la qual ella es dona una imatge, un model. Una imatge o un model no són res més, en definitiva, que una divisió abstracta amb voravius, en principi ben acabats, que es fabriquen a partir d'una realitat amb límits sovint mal definits. És ben bé l'expressió del model de coneixe-

8. MICHEL SERRES, *Rome, le livre des fondations*, Grasset, París, 1983, pàg. 95.

9. EMILE BENVENISTE, *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*. 2. *Pouvoir, droit, religion*, Editions de Minuit, París, 1969.

10. Cf. CLAUDE RAFFESTIN, *Pour une géographie du pouvoir*, Litec, París, 1980.

11. Sobre aquest tema cf. ALAIN TOURAINE, *Production de la société*, Seuil, París, 1973.

12. *Ibid.* pàg. 82.

13. *Ibid.* pàg. 81.

ment que és distància en la societat i entre aquesta i el medi.

Quan hi ha divisió, estructura de malla, entramat o partició, sempre hi ha referència a un model de coneixement nascut d'una pràctica. El mite de Ròmul es refereix versemblantment a una pràctica etrusca, de la qual subsisteixen senyals en la representació que coneixem. Pràctica i representació, llavors, es confonen. Les divisions territorials d'una societat es poden interpretar com la recerca d'unes malles ideals» susceptibles de resoldre l'organització de la societat. És, evidentment, la il·lusió que es troba al centre de tota utopia. Però, abans de ser una il·lusió és, sobretot, un pressupòsit teòric. El de la creença en la necessària continuïtat de les coses entre elles.

En efecte, si avui hem desterrat quasi totalment la idea que la divisió territorial és un absolut en profit d'una idea fundada en allò que és relatiu, això no ha estat sempre així, ja que les necessàries regulacions de la vida social es fonamentaven sovint, si no sempre, sobre uns límits i unes fronteres que, justament, no són pas únicament funcionals, sinó també simbòliques. L'existència d'un déu dels límits, Terme, en dona testimoni com ho testimonien, també, les penes prescrites per a aquells qui movien les fites de les propietats i com ho testimonien, de fet, «els harpedonaptes, sacerdots o filòsofs, savis, agrimensors, [que redistribuïen] als pagesos o als propietaris les parcel·les, quan les inundacions n'acabaven d'esborrar els límits».¹⁴

L'autonomització de les esferes política, econòmica i social, obliga avui a distingir una pràctica política específica. La política actua per macrodecisions i per eleccions binàries, d'una banda, i de l'altra, els seus judicis sempre són molars.¹⁵ Això no obstant, és el molecular —és a dir, tot el que es refereix a la pràctica social amb les seves apreciacions— el que «fa» la política.

Hi ha una oposició fonamental entre l'esfera política i l'esfera econòmica, tant des del punt de vista de les funcions com del funcionament. Per mitjà de l'Estat, l'esfera política pesa sobre un territori i una població, dels quals assumeix la gestió. L'Estat, com a expressió de la instància política, percep la societat en la seva relació material amb ella mateixa. L'Estat és, conjuntament, poder i aparell d'Estat.¹⁶

El poder d'Estat i els aparells d'Estat produeixen unes àrees polítiques a les quals se subordinen les àrees econòmiques.¹⁷

Com a poder, l'Estat practica una geometrització del territori que es tradueix, en primer lloc, en la instal·lació d'una instrumentació territorial feta de d'estructures de malla, de nusos i de xarxes. Aquesta geometrització és, en el ple sentit de la paraula, l'expressió de la segmentació que permet fer visible o bé visualitzar la diferenciació de l'espai.

14. MICHEL SERRES, *Le parasite*, Grasset, París, 1980, pàg. 240.

15. Cf. DELEUZE i GATTARI, *Capitalisme et Schizophrénie mille Plateaux*, Ed. de Minuit, París, 1980.

16. ROBERT FOSSAERT, *La société, une théorie générale*, t.I., Seuil, París, 1977, pàg. 51.

17. *Ibid.* pàg. 41.

Aquesta geometrització és de tot menys arbitrària, car està submergida en una «antropologia viscuda», els valors de la qual confirma el mateix poder instaurant un sistema de convencions que, per a una duració variable, prenen un significat absolutament prioritari.

En aquest cas, el poder es desplaça sobre un eix, les fites del qual són la continuïtat i la ruptura. Pot escollir la simple continuïtat o, millor encara, el canvi per mitjà d'una reordenació que preserva una xarxa antiga de límits i la fragmenta en malles més petites, o bé preservar les malles més petites ajuntant-les dins uns nous conjunts més grans. El principi de la continuïtat és conservar mínimament una xarxa de límits: la més petita o la més àmplia. Fa dos segles que França ho fa així. En el moment de la creació dels departaments, va preservar els límits de les antigues províncies, igual com en el moment de la creació de les regions actuals hi va agregar departaments sense desmantellar-ne cap. Si la idea de tallar uns conjunts regulars va poder aparèixer en unes quantes ments, es va abandonar ràpidament, perquè hauria creat una ruptura que no s'hauria pogut justificar de cap manera en l'antropologia viscuda a la França de final del segle XVIII.

Quan França va imposar la República Helvètica, única i indivisible, a la Suïssa de l'Antic Règim, aquesta va sofrir una ruptura en la seva organització territorial que ja no va tenir cap més correspondència amb la seva antropologia viscuda. Amb l'Acta de Mediació, Napoleó torna a una divisió compatible amb aquesta antropologia tradicional.

La ruptura rotunda va ser la de l'URSS, que a partir de l'any 1917 va viure una sèrie de processos de desterritorialització-reterritorialització amb un ritme ràpid. És la il·lustració perfecta de la fórmula «canvi de poder, canvi de xarxa».

La «geometrització» és una funció del poder, l'objectiu de la qual és òbviament l'organització, encara que la primera funció sigui el control. Se sap prou bé que la fragmentació fina revela un poder d'Estat de tendència totalitària, mentre que la fragmentació en malles àmplies és més característica d'un poder d'Estat democràtic.

Aquesta geometrització pren un significat molt peculiar en l'establiment de les circumscripcions electorals, que varien d'un govern a l'altre als països democràtics, on la majoria busca les condicions més favorables, d'una votació a l'altra, sobretot en el cas dels escrutinis majoritaris. Sense voler-ho, perquè sovint no ho saben, els qui practiquen aquestes manipulacions, assimilables a uns jocs polítics conjunturals, reprenen els jocs utòpics, de recerca del *topos* ideal!

Aquests instruments territorials constitueixen els marcs de l'acció dels aparells d'Estat: l'exèrcit, la policia, la justícia, les finances, etc. I els múltiples objectius d'aquests aparells de defensa, de seguretat, de control, i de gestió envaeixen aquestes segmentacions territorials a partir de les quals es desenvolupen generant altres malles, nusos i xarxes generalment invisibles, però visualitzables i ben reals pel que fa la pràctica quotidiana. Els aparells d'Estat llancen sobre el territori les seves xarxes de malles, més o menys denses i competidores, que a vegades provoquen conflictes.

Hi ha un aparell d'Estat que no he evocat, el dels Afers Estrangers, ja que sembla que es refereix més aviat a uns fluxos, és a dir, a unes xarxes, que no pas a unes segmentacions, és a dir, a unes estructures de malla. En realitat, no és així. És possible representar les segmentacions d'aquest aparell, i fins i tot és molt interessant, car són a escala mundial. Així doncs, per exemple, la matriu territorial de la representació del món xinès, quan es tracta de política estrangera, s'organitza en cercles concèntrics que imiten l'organització al voltant de la capital. L'ideograma «País del Centre» cristal·litza de fet aquesta representació del «Nosaltres, Aquí, Ara».

Davant del poder i de l'aparell d'Estat, s'han de considerar també els poders no-estats que arrelen en la societat civil. Es tracta, entre altres, dels partits, de les associacions, de les esglésies. Com ha escrit Fossaert, «la societat civil mai no és una col·lecció atzarosa de micropoders escampats».¹⁸ Hi ha una interacció entre Estat i societat civil, però els conflictes i les contradiccions emergeixen entre aquests dos sistemes de poder pel fet que el joc sobre els fluxos i les segmentacions no és pas equivalent per a tots dos sistemes.

És dins la societat civil que neixen les micropolítiques que «mouen», que modifiquen les relacions, és a dir, que desterritorialitzen i reterritorialitzen. Això equival a dir que els canvis de segmentació de l'Estat neixen, entre altres raons, sota l'efecte dels fluxos de la societat civil i que, per tant, ens trobem, en tota pràctica política, amb dos grans tipus d'estructuracions estretament lligats, però, no obstant això, diferents.

El procés en presència

Si es considera de primer l'Estat, hom es troba enfrontat amb el «molar» com a escala i com a dimensió, ja que el molar és el lligam de realització de la macropolítica evocada abans. El principi de territorialització és la segmentació que produeix unes estructures de malla relativament permanents, uns nusos estables i unes xarxes, la fixesa de les quals garanteix la circulació i la comunicació.

En el fons, la segmentació és la característica d'un esforç de sedentarització que s'ha d'entendre en el sentit de creació de senyals fixos a mitjà o llarg termini. La necessitat d'aquests senyals és evident, tant per al poder d'Estat com per a la societat, ja que és l'única manera d'emmarcar la territorialitat, d'una banda, i de permetre d'exercir gestió i control, per la banda dels aparells d'Estat. Si la dita senyalització no estigués prou establerta, hi hauria una crisi que, a curt termini, desembocaria primerament en una desregulació política i, després, en una desregulació social. Això representaria la crisi dels límits, és a dir, una crisi per indiferenciació. En altres termes, el resultat d'aquesta segmentació, que és la *regula*, ni més ni menys, no podria pas emergir i el territori esdevindria una mena de laberint. Com ho ha escrit Castoriadis, no és cap casualitat que el laberint sigui obra d'un home, sigui una obra humana. I és també un home, Dèdal, qui aporta els instruments per orientar-se en el laberint i per sortir-ne.

L'Estat fa el paper de Dèdal pel que fa al territori i ha d'aportar els instruments per orientar-s'hi. Quan deixa de fer-ho o quan hom l'obliga a deixar de fer-ho, hi ha el perill que tot caigui en la confusió.

Dit això, és evident que la *regula* provinent de la segmentació integra millor l'espai que no pas el temps. La segmentació actualitza l'espai però potencialitza el temps i, en un cert termini, es produeixen discordances, dissimetries, ruptures, que necessiten reconsiderar la segmentació a la llum dels successos que el temps hagi anat aportant. Les divisions territorials es fonamenten en la idea de permanència, contradictòria amb la idea d'evolució que caracteritza tota territorialitat. De fet, les segmentacions, en el moment de la seva realització, utilitzen un cert tipus d'informació de durada variable i amb una adequació al context que és periòdicament posada en qüestió.

Per definició, tota segmentació territorial, per la seva naturalesa i la seva voluntat de permanència, és fonamentalment conservadora. Té un valor de mapa o, si es prefereix, de model, que després d'un cert temps ja no pot donar compte de la realitat. No conserva sinó certes estructures, aquesta «antropologia viscuda» a la qual ja hem fet referència, però les diferències amb la realitat no fan més que concentrar-se i buidar-se considerablement. Una segmentació territorial és, com un mapa, un sistema d'informacions una part del qual, com més va més gran, esdevé històrica.

A més, aquestes segmentacions comparteixen amb el mapa una altra característica: són «superficials» en el sentit més immediat del terme. Dit això, mentre la senyalització encara és possible, es pot preservar l'antiga estructura de malla, ja que els costos del canvi són generalment elevats.

A diferència de l'Estat, la societat civil opera més en el molecular que no pas en el molar. L'escala i les dimensions, així doncs, són sensiblement diferents. La societat civil es manifesta molt més mitjançant fluxos de tota mena —informacions, moneda, energia— que no pas mitjançant segments als quals s'adapta però tendint a pervertir-los, a dissoldre'ls o a modificar-los. Per naturalesa, és molt més «nòmada» que no pas «sedentària» i els fluxos no accepten bé la relativa fixesa de les estructures de malla estàtiques. Les diverses organitzacions que componen la societat civil funcionen dins les estructures de malla estatals en la mesura que en són els suports obligats, però hi superposen unes estructures de malla temporals, les de les empreses, els partits, les esglésies, etc. És el camp de la micropolítica el que, per imitació, oposició i invenció, mou les coses. Respecte a la segmentació, hom assisteix a un moviment perpetu de territorialització-desterritorialització i reterritorialització. És un món de símbols. Ara bé, aquests símbols són signes de desterritorialització¹⁹ i, en aquest sentit, hi ha una contradicció amb l'Estat segmentat. La societat civil s'inventa, així, una *autoregula* que potencialitza l'espai però actualitza el temps. El mercat és, probablement, l'instrument privilegiat d'aquesta *autoregula* que orienta, canalitza i finalment regeix la territorialitat quotidiana, la fluïdesa de la qual garanteix la comunicació social.

18. *Ibid.* pàg. 65.

19. DELEUZE I GATTARI, *op. cit.*

Pel que fa a la segmentació i a la seva *regula*, els fluxos i l'autoregula són «desmaterialitzats» i tendeixen a la «desmaterialització» per la importància donada a la informació i a la moneda, que no són res més que signes d'una realitat. D'alguna manera, la realitat és transformada en signes, i aquesta transformació es fa gairebé en un temps real. Les borses, aquests mercats «desmaterialitzats» per excel·lència, donen compte de la realitat econòmica dia a dia. Les variacions de valor no permeten veure les empreses, però les fan visualitzables. Aquests fluxos constitueixen cicles que s'uneixen en xarxes i creen una segmentació reticulada efímera: les cèl·lules es componen i es descomponen al ritme dels fluxos i dels seus moviments.

Vivim en una societat reticular, plàstica i mòbil, i més quan els fluxos s'adapten als canvis més imperceptibles. Mentre que les segmentacions són rígides, les xarxes són extremadament flexibles i no paren de desbordar les estructures de malla, d'encerclar-les, d'infiltrar-s'hi. Això no pertany al visible sinó al «visualitzable».

Estat i societat civil segreguen, doncs, unes estructures de malla complementàries que contribueixen a dotar la societat d'instruments de regulació i que també permeten, respectivament, regir espai i temps, i sobretot assegurar la coherència del marc espai-temporal.

Malgrat tot, aquest doble sistema, de *regula* i *autoregula*, s'està esberlant i es revela incapaç d'assegurar la continuïtat social. Per què? Perquè aquests dos sistemes no han tingut prou en compte les xarxes ecològiques i biològiques, és a dir, les mateixes bases de l'existència. El sistema de coneixement canvia i un nou model de coneixement instaura una relació inèdita entre els membres de la col·lectivitat i també entre aquests últims i el medi ambient. Els moviments ecològics que produeix la societat civil procuren imposar a l'Estat una presa de consciència de les xarxes eco-bio-lògiques. Aquestes xarxes són visualitzables però no visibles, i probablement aquest és el motiu del retard d'una presa de consciència, avui evident, però no totalment acabada.

És probable que, sota la influència d'aquest nou model de coneixement, ens trobem davant unes modificacions importants en les segmentacions territorials i les xarxes de fluxos, ja que, cada vegada més, les xarxes eco-bio-lògiques condicionaran la nostra existència, si volem preservar la vida. En altres termes, la sòcio-lògica haurà d'innovar i imaginar noves divisions.

Cap a unes noves estructures de malla

La nostra civilització descobreix que la qüestió natural és també una qüestió política i que és, a llarg termini, l'única qüestió política essencial. Com sobreviure, com assegurar la continuïtat de l'existència i com regir els fonaments eco-bio-lògics? Aquestes són les preguntes centrals del debat polític actual.

Durant els dos darrers segles, la problemàtica de l'Estat modern s'ha centrat en «voler-saber-poder/organitzar» i totes les nostres disciplines, ja siguin ciències de la natura o ciències de l'home, han acceptat, de fet, aquesta manera de centrar el problema. Les cièn-

cies de la naturalesa han intentat de capturar la naturalesa per sotmetre-la a les nostres exigències, a la satisfacció de les nostres necessitats i al desig d'acumular potència. La idea d'un progrés ininterromput, i àdhuc infinit, s'ha desenvolupat desmesuradament per mitjà de la creació d'una informació funcional utilitzada, també, per disparar els processos de producció. Naturalment, el coneixement tècnic-científic ha arribat a dominar tota altra forma de coneixement. La convicció que la tècnica i la ciència sempre seran capaces de resoldre els problemes ha esdevingut correlativa a la idea de progrés.

Paral·lelament, les ciències de l'home i especialment l'economia, per citar-ne alguna, han desenvolupat uns mètodes d'optimització i de gestió per augmentar simultàniament rendiments i productivitat. El temps ha esdevingut més valuós que l'espai i que la natura mateixa. Els signes de les coses han estat privilegiats.

Però els signes de les coses no són pas les coses, i les nostres societats han descobert les crisis i les ruptures que afecten i amenacen els cicles naturals, és a dir, la infraestructura de la vida.

Els costos d'aquestes crisis i d'aquestes ruptures s'han fet enormes, ja que la destrucció del medi ambient, la contaminació i les diverses plagues modernes ens afecten a llarg termini, i no pas a curt o mitjà termini, els terminis que l'economia i la tècnica estaven acostumades a gestionar i organitzar.

Ara, les divisions territorials han d'integrar les xarxes eco-bio-lògiques, perquè, si no, podrien deixar de funcionar. La nova problemàtica, que substitueix progressivament l'antiga, és «voler-saber-poder/existir», per la qual cosa descobrim que la informació reguladora és tan important com la informació funcional. Hem d'inventar els mitjans de regular la nostra relació amb la naturalesa: parafrasejant Valéry, es pot dir que les nostres civilitzacions, que saben que són mortals, descobreixen que la naturalesa de la qual viuen també és mortal. Ara bé, la nostra autonomia està en funció del bon manteniment dels cicles naturals.

Les xarxes dels ecosistemes tenen un nivell de saturació més enllà del qual sorgeixen problemes. Si traspassem aquests llindars, la vida pot esdevenir momentàniament, o definitivament, impossible. Encara no coneixem prou bé els llindars més enllà dels quals és perillós d'anar perquè, precisament, no ens hem dedicat suficientment al coneixement de la regulació.

Per aquest motiu, es pot fer la hipòtesi que caminem, si bé d'una manera caòtica, cap a unes divisions ecosistèmiques humanes que tindran en compte simultàniament la reproducció i la producció. Les paraules clau d'aquestes divisions, els conceptes fonamentals, seran: relació, distribució, concentració, difusió i delimitació. Les jerarquitzacions simbòliques, expressades per les nocions de centralitat i marginalitat, de metròpoli dominant i pol secundari deixaran lloc a unes jerarquitzacions funcionals en les quals les nocions d'equilibri, de simetria i de cooperació tindran un paper més important que fins ara no han tingut.

Hi ha el perill que les conseqüències del que diem siguin més que considerables i es pot esperar que les an-

tigues estructures de malla en resultin negativament afectades, perquè, a part que probablement caldrà acceptar pèrdues territorials, les empreses noves també podran tenir pèrdues en funció de les necessitats ecològiques i biològiques. Per què? Perquè els ecosistemes són cicles, cercles per tancar, com diu Barry Commoner. Les nocions de creixement demogràfic i de creixement econòmic són incompatibles tal com les concebem, amb l'equilibri dels ecosistemes. El creixement condueix cap a unes sobrecàrregues que produeixen, dins una àrea ecosistèmica donada, unes relacions degradades des del punt de vista humà. Els grans ecosistemes urbans del món són, naturalment, els primers que podem citar: Tokio, Mèxic, Nova York, etc. La seva supervivència passa per una modificació de la concentració, tant des del punt de vista físic, a causa de l'excessiva sol·licitació del sol, de l'aigua i de l'aire, com des del punt de vista humà, a causa de les concentracions que modifiquen els comportaments. Però fóra injust de pensar que aquests fenòmens només afecten els grans sistemes. Poden afectar algunes ciutats de dimensions mitjanes, si bé d'una manera no tan espectacular. Darrerament, a Ginebra, a causa d'un període persistent d'alta pressió atmosfèrica, les autoritats polítiques s'han vist obligades a recomanar una moderació del trànsit automobilístic i, cas sense precedent, han estat a punt de prohibir tot tipus de trànsit privat per culpa del grau de contaminació!

Hi ha una càrrega òptima dels ecosistemes que condiciona les càrregues de les malles, dels nusos i de les xarxes. A llarg termini, això ens portarà a redistribucions que es traduiran en una desconcentració. Tots els ecosistemes tenen la mateixa complexitat, però no la mateixa fragilitat ni la mateixa vulnerabilitat; per aquest motiu hi haurà variacions que modificaran les divisions territorials.

De manera premonitòria, Umberto Toschi va fer evident, fa 30 anys, una mena de «lleï» que evoca la idea

de talla òptima: «Com més escàs és el valor de l'ambient —bé sigui per motius relacionats amb el sol, el clima o altres condicions anàlogues— més grans són les superfícies reunides sota una mateixa Administració».²⁰ Des d'una perspectiva econòmica, la consideració de divisions ecosistemàtiques no sols estarà fonamentada en l'escassetat dels recursos, sinó també en la fragilitat o la resistència dels cicles. El que es va anomenar la llei de Toschi està adquirint, d'una altra manera, un nou significat.

Per concloure, es pot pretendre que el remodelatge de les estructures de malla anirà precedit de l'elaboració d'un pla d'ecosistemes que constituirà la base de tota regionalització i, per tant, de tota planificació.

Finalment, les estructures de malla del futur seran el producte d'una triple integració de totes tres lògiques ('eco', 'bio' i 'sòcio'). Molt probablement, estem entrant en un procés de territorialització-desterritorialització-reterritorialització (procés TDR) que, de fet, les noves tècniques informàtiques i telemàtiques facilitaran. En efecte, la possibilitat d'assegurar, idealment, una comunicació completa entre tots els punts de l'espai hauria de permetre una homogeneïtzació progressiva del territori respecte a les posicions relatives.

L'atracció dels punts centrals hauria de disminuir i les zones perifèriques haurien de revaloritzar-se en la mesura que la capacitat de comunicació de cada punt del territori tendeixi, en un cert termini, a ser equivalent.

Sigui com sigui, estem veritablement a les portes d'uns canvis significatius en l'organització i el remodelatge del territori en el sentit ampli de la paraula, car la territorialitat esdevé una preocupació essencial, en la mesura que es defineix com un sistema de relacions que garanteix la nostra autonomia.

20. UMBERTO TOSCHI, *Appunti di Geografia politica*, Edizioni Gremonese, Roma, 1959, pàg. 180.